

FRANCISCUS-RENATUS BOUSSEN, BISSCHOP VAN BRUGGE (1834-1848)

S. d'YDEWALLE

LEVENSSCHETS

Honderdvijftig jaar geleden wordt op 23 juli 1834 Franciscus-Renatus Boussem tot bisschop aangesteld van het nieuw opgerichte bisdom Brugge ; hij zal dit ambt uitoefenen tot aan zijn dood op 1 oktober 1848¹.

Hij wordt geboren te Veurne, in het oud bisdom Ieper, op 2 december 1774. De relatieve welstand van zijn ouders, Laurentius-Jozef en Joanna-Theresia Vander Mersch, laat hem toe middelbaar onderwijs te volgen op het college der Oratorianen in zijn geboortestad. Wanneer hij net met het voorlaatste studiejaar, de poësis, is

1. In deze bijdrage wordt gebruik gemaakt van volgende afkortingen :

ASEB. *Annales de la société d'émulation de Bruges* (tot 1933)

BAB. Bisschoppelijk Archief te Brugge

BTNG. *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*

CB. *Collationes Brugenses*

Hem. *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis gesticht onder de benaming «Société d'Émulation» te Brugge* (vanaf 1933)

SL. *Standen en Landen*

E. REMBRY geeft een kritische bespreking van de verschillende biografische geschriften over Boussem : *Les remaniements de la hiérarchie épiscopale et les sacres épiscopaux en Belgique au XIXème siècle*, - ASEB., 1902, dl. LII, p. 33-86 ; 1903, dl. LIII, p. 89-140, 149-195 en 261-302. (Ook afzonderlijk verschenen : Brugge, 1904, 258 p.) Recentere gegevens vindt men bij A.C. DE SCHREVEL, A. HODUM en P. ALLOSSERY, *Le diocèse de Bruges*, Kortrijk, z.d., 96 p. (uittreksel uit : *Un siècle de l'église catholique en Belgique*, o.l.v. C. JOSET, dl. II, Kortrijk, 1930, p. 475-566) en B. JANSSENS de BISTHOVEN, *Het bestuur van Mgr. Boussem (21 januari 1833 - 1 oktober 1848)*, CB., 1948, dl. XLIV, p. 298-302.

begonnen moet het college zijn poorten sluiten omwille van de invallen van het Franse revolutionaire leger. Onder begeleiding van een huisleraar zet hij thuis zijn studies verder en helpt ondertussen bij administratief werk in de zaak van zijn ouders.

Na het concordaat wordt hij op 8 februari 1803 aanvaard op het grootseminarie te Gent. Minder dan drie jaar later ontvangt hij op 21 december 1805 de priesterwijding uit de handen van zijn bisschop Etienne Fallot de Beaumont (1802-1807). Hij is dan 31 jaar oud. Eerst voor een korte tijd tot leraar aangesteld op het toen nog diocesane St.-Barbaracollege te Gent, wordt hij nog in 1806 als secretaris opgenomen in het bisschoppelijk huis. Hij zal dit ambt bekleden tot 1832.

Als secretaris van bisschop Maurice de Broglie (1807-1821) maakt hij moeilijke tijden door. Wanneer zijn bisschop van 1811 tot 1814 door de Franse regering in hechtenis wordt gehouden, biedt hij samen met de vicarissen-generaal Goethals en Martens weerstand aan de door de regering opgedrongen plaatsvervangende bisschop de la Brue. Op 20 mei 1815 wordt de veertigjarige secretaris erekanunnik.

Twee jaar later krijgt de Broglie het aan de stok met de Hollandse regering ; hij geraakt nipt over de grens en wordt bij verstek tot deportatie veroordeeld. Ondertussen leiden de vicarissen-generaal en secretaris Boussen opnieuw het verzet. Op 22 december 1820 worden de drie priesters gearresteerd ; het is voor Boussen daags na de 15de verjaardag van zijn priesterwijding. Voor het Assisenhof van Brabant gedaagd, worden de Gentse priesters echter op 25 mei 1821 vrijgesproken ; het wordt een triomfantelijke terugreis naar de bisschopsstad. Bisschop de Broglie overlijdt als banneling te Parijs kort na deze gebeurtenissen, op 20 juli 1821.

Tijdens de lange vacatuur na het overlijden van de Broglie, van 1821 tot 1829, staat Boussen als secretaris in dienst van de kapittelvicarissen M. de Meulenaere (uit de regeringsgezinde minderheid van de clerus) en A. Goethals (uit de sterk overwegende ultramontaanse meerderheid)². Goubeau, Directeur van de Rooms-Katholieke Ere-

2. Over het milieu waarin Boussen leeft en werkt als secretaris op het bisdom te Gent, zie : E. LAMBERTS. *Kerk en liberalisme in het bisdom Gent (1821 - 1857). Bijdrage tot de studie van het liberaal-katholicisme en het ultramontanisme (Universiteit te Leuven, Werken op gebied van de geschiedenis en de filologie, 5e reeks, dl. 8)*. Leuven, 1972, XXXIX-508 pp.

dienst onder het bewind van Willem I van 1815 tot 1826, dringt reeds op 6 augustus 1821 bij de Meulenaere aan op de verwijdering van Bousen uit de diocesane administratie ; deze tussenkomst blijft echter zonder gevolg. Bousen behoort inderdaad tot de ultramontaanse strekking. Hij is goed bevriend met de ultramontaanse voorzitter Augustin Ryckewaert (1771-1836), professor en vanaf 1822 president van het grootseminarie te Gent en evenals Bousen afkomstig uit het oud bisdom Ieper. De invloed van Ryckewaert is zeer groot ; tijdgenoten zien in hem de leider van het grote bisdom Gent³.

Ondertussen hoopt men op een nieuw concordaat tussen paus Leo XII en koning Willem I ; in het tot stand komen ervan zou Bousen trouwens een zekere rol spelen. Maar de sfeer tussen de Kerk en de Koning blijft gespannen, hoofdzakelijk omwille van Willem's etatiserende onderwijspolitiek die culmineert in de oprichting in 1825 van het Leuvense Collegium Philosophicum waarin het filosofie-onderwijs voor de priesterkandidaten wordt gecentraliseerd.

De nieuwe bisschop Jan-Frans Van de Velde (1829-1838) bevestigt erekanunnik Bousen in zijn functie van secretaris, maar benoemt hem bovendien tot officiaal (21 november 1829), tot prosynodaal examiner (29 november 1829) en tot lid van de bisschopsraad. Hij wordt titulair kanunnik (18 december 1829), is nu 55 jaar oud en behoort, samen met kanunnik C. Van Crombrugghe en president van het grootseminarie A. Ryckewaert, tot de onmiddellijke raadgevers van de nieuwe bisschop⁴.

Op aanvraag van deze laatste wordt hij op 17 december 1832 tot hulpbisschop van Gent benoemd, met de titel van bisschop van Ptolemaïs *in partibus infidelium*.

In deze snelle bevordering steekt een lijn : reeds onder het Hollands Bewind worden met de regering besprekingen gevoerd om van het dicht bevolkte bisdom Gent de provincie West-Vlaanderen af te zonderen en er een nieuw bisdom van te maken. Wanneer bij het concordaat van 1827 de zaak principiëel wordt beslecht trekt op

3. ID., o.c., p. 6 en 14 ; J. ART, *Kerkelijke structuur en pastorale werking in het bisdom Gent tussen 1830 en 1914*, Kortrijk-Heule, 1977, p. 93.

4. E. LAMBERTS, o.c., p. 52-53.

aanvraag van aartsbisschop de Méan (1817-1831) een delegatie van de Gentse clerus naar Den Haag om Willem I te bedanken ; deze delegatie bestaat uit kanunnik P.-J. Triest, kanunnik F.-T. Corselis, pastoor-deken van St.-Salvator te Brugge en kanunnik Fr.-R. Boussen. — De zojuist vernoemde deken Corselis is er niet vreemd aan dat voor de bisschopsstad uiteindelijk de keuze op Brugge valt en niet op Ieper. Als argumenten gelden dat Brugge de hoofdplaats is van de provincie en dat in de Duinenabdij een geschikte residentie aan de nieuwe bisschop kan aangeboden worden. Corselis laat ook zijn invloed gelden in de keuze van de St.-Salvatorkerk als kathedraal⁵.

Pas hulpbisschop benoemd wordt Boussen reeds op 21 januari 1833 aangesteld tot apostolisch administrator voor West-Vlaanderen en op 27 januari 1833 tot bisschop gewijd in de St.-Salvatorkerk te Brugge door kardinaal-aartsbisschop Sterckx (1832-1867), bisschop Delplanque van Doornik (1829-1834) en zijn eigen bisschop Van de Velde.

Een jaar later, op 23 juli 1834, verplaatst paus Gregorius XVI Boussen van de bisschopszetel van Ptolemaïs naar die van Brugge, die hij ondertussen op 27 mei 1834 terug heeft opgericht. De inhuldiging van de nieuwe bisschop van Brugge vindt plaats op 23 juli 1834. Als wapenschild heeft hij het beeld van de Goede Herder gekozen, als wapenspreuk de woorden van Jezus Christus *Sequere me*. Hij is bijna 60 jaar oud.

In 1834 koopt het Provinciebestuur van West-Vlaanderen het Hof van Pittem in de Heilige Geeststraat over van de Stad Brugge en stelt dit na restauratie als residentie ter beschikking van de bisschop, die er zijn intrek neemt op 2 juli 1836⁶.

5. M. VAN EENOO, *De parochiepriesters in de dekenij Brugge in de eerste helft van de XIXde eeuw 1802 - 1841, Bijdrage tot de geschiedenis van het kerkelijk leven in West-Vlaanderen*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1978, dl. I, p. 82-84. Zie ook M. ENGLISH, *Wederoprichting van het bisdom Brugge. Brugge contra Ieper. Het bisschoppelijk paleis en seminariegebouw*, - CB., dl. XXIV, 1934, p. 274-293.

6. L. DEVLIEGHER, *De huizen van Brugge (van Academiestraat tot Muntpoort) (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, dl. 2)*, Tielt - Den Haag, 1968, p. 123-125. Het hof van Pittem had vroeger reeds een kerkelijke bestemming gehad ; het werd in 1738 aangekocht door bisschop van Susteren om het als seminarie in te richten.

Bij tijdgenoten valt de huishouding op het bisschoppelijk paleis onder zijn episcopaat op door zijn eenvoud en zijn soberheid⁷.

Na een episcopaat van iets meer dan 14 jaar overlijdt Boussem in zijn Brugse residentie op 1 oktober 1848. Ziekte en ouderdom tekenden hem reeds ruim een jaar ; vanaf september 1847 had hij om deze reden de stad niet meer verlaten.

Op 4 oktober 1848 vindt in de St.-Salvatoriekathedraal te Brugge de plechtige uitvaartdienst plaats ; Boussem wordt begraven in de kathedraal, niet ver van het hoofdaltaar, tussen de koperen deur van de koorafsluiting en de H. Sacramentskapel⁸.

Binnen de Belgische kerkprovincie speelt Boussem geen grote maar toch een eigen rol

Op het vlak van de Belgische kerkprovincie speelt Boussem geen echt opvallende rol⁹. Toch beginnen we met hem in dit kader te plaatsen omdat dit ons de kans biedt om de achtergronden van zijn bisschoppelijk beleid beter te situeren.

Binnen de kerkprovincie zijn in deze eerste helft van de XIXde eeuw de katholieken over twee grote strekkingen verdeeld.

Liberaal-katholieken geloven in de «democratie» ; zij maken de Grondwet tot hun doctrine en hebben dan ook soms moeite om hun houding te rechtvaardigen in confrontatie met de pauselijke encyclieken *Mirari vos* (1832) en *Singulari nos* (1834).

Ultramontanen verzetten zich niet tegen de nieuwe Grondwet, maar het Unionisme waarin zij als conservatieve katholieken samen regeren met de liberalen is voor hen niet meer dan een tactisch compromis, dat voor de kerk de vrijheid (van vereniging, van onderwijs, van pers...) oplevert ; in de grond blijven zij fundamenteel elitair denken over de politiek.

7. F. VAN DE PUTTE. *Histoire du diocèse de Bruges, illustrée des portraits des évêques lithographiés par J.-G. Canneel, dédiée au clergé de Bruges*. Brugge, 1849. 160 pp.

8. B. JANSSENS de BISTHOVEN, *art. cit.* p. 302.

9. In deze paragraaf steunen wij ons hoofdzakelijk op het hoger vermeld werk van Prof. Dr. E. Lamberts.

In de jaren 1829-1833, wanneer Boussen secretaris en vertrouwensman is van bisschop Van de Velde, wordt in het nog ongescheiden grote bisdom Gent op dit punt een ware polemiek uitgevochten. Aanvankelijk heeft het liberaal-katholicisme wind in de zeilen ; o.m. de professoren van het Gentse kleinseminarie St.-Barbara zijn overtuigde aanhangers. Deze opbloei lokt echter een versterkte ultramontaanse reactie uit, o.m. onder de professoren van het grootseminarie, waar A. Ryckewaert, L. Van der Ghote en L. Delebecque vooraanstaande figuren zijn. Bisschop Van de Velde poogt het conflict tot bedaren te brengen, maar heeft zelf eigenlijk progressieve sympathieën, noteert Prof. Dr. E. Lamberts¹⁰. In deze kerkpolitieke strijd, die filosofisch en theologisch wordt onderbouwd, treedt Boussen niet op het voorplan, maar hij behoort tot de ultramontaanse strekking.

Zijn aanstelling op 21 januari 1833 tot apostolisch administrator voor het nieuw op te richten bisdom in West-Vlaanderen wekt dan ook in ultramontaanse kringen vreugde en verwachtingen op. Boussen is, zoals reeds vermeld, persoonlijk bevriend met A. Ryckewaert¹¹ en deze dominante ultramontaanse figuur zal zijn raadgever blijven, o.m. bij belangrijke benoemingen. Voor West-Vlaanderen worden J.-B. Pollin en Fr. Corselis vicaris-generaal ; is de eerste — minstens aanvankelijk — eerder een centrumfiguur, dan kan de andere zonder meer ultramontaans genoemd worden. Delebecque wordt eerst secretaris van de toekomstige bisschop van Brugge en dan vrij snel de eerste president van het Brugse grootseminarie, waar hij Van der Ghote als medewerker krijgt. Delebecque zal steeds een sterke invloed uitoefenen op Boussen, als seminariepresident en als raadgever tot 1838 en daarna als bisschop van Gent. Nog in 1833 treedt hij op tegen het onderwijs van het Traditionalisme op het kleinseminarie te Roeselare, en dit zonder twijfel met goedvinden van Boussen¹². In hetzelfde jaar 1833 stelt zich de vraag of de Belgische bisschoppen een pauselijke goedkeuring nodig hebben om (eerst te Mechelen en

10. E. LAMBERTS, *o.c.*, p. 14, 52-53 en 84-97.

11. A. Ryckewaert zal bij testament zijn persoonlijke bibliotheek als theologieprofessor aan Boussen schenken. Zie : ID., *o.c.*, p. 114.

12. ID., *o.c.*, p. 114 en 115.

uiteindelijk te Leuven) een katholieke universiteit op te richten. Aartsbisschop Sterckx acht deze pauselijke goedkeuring slechts nodig voor de faculteiten Theologie en Kerkelijk Recht, maar niet voor het geheel van de universiteit. Onder de andere bisschoppen komen enkel Van de Velde en Boussen tegen deze opinie op, en wel aan de hand van een nota van A. Ryckewaert die een algemene pauselijke goedkeuring noodzakelijk acht om de band met de Leuvense *Alma Mater* uit het *Ancien Régime* te redden. Wat Ryckewaert minstens evenzeer verwacht van dit Romeins toezicht is een beveiliging tegen de «nieuwe filosofie». Bij de besprekingen blijven beide Vlaamse bisschoppen onverzettelijk op hun standpunt. Uiteindelijk wordt door de Belgische bisschoppen de algemene pauselijke goedkeuring aangevraagd in november 1833 en door Gregorius XVI toegekend op 13 december 1833¹³.

Eveneens onder invloed van zijn omgeving probeert Boussen — echter tevergeefs — de benoeming tot eerste rector te vermijden van P. De Ram die hij terecht verdenkt van een grote openheid voor het Mennaisisme en voor de nieuwe denkrichtingen. De overtuiging van P. De Ram speelt dan inderdaad een rol bij de recrutering en de benoeming van de eerste professoren¹⁴.

Wanneer door de encycliek *Singulari nos* van 25 juni 1834 het Mennaisisme de doodsteek krijgt toegebracht, ondernemen de ultramontanen stappen bij de bisschoppen opdat zij de encycliek zouden publiceren met een begeleidende oproep tot onderwerping. De enige bisschop die hiertoe overgaat in augustus 1834 is de pas benoemde bisschop van Brugge ; hiermee distancieert hij zich van de andere bisschoppen van de kerkprovincie en brengt hij meer bepaald Van de Velde te Gent in moeilijkheden. Sterckx, door Van de Velde hierover geraadpleegd, moedigt hem aan niet toe te geven aan de ultramontaanse druk en solidair te blijven met de andere bisschoppen van België. De aartsbisschop is er trouwens van overtuigd dat de vicarissen-generaal Pollin en Corselis door Boussen niet werden geraadpleegd en het initiatief van hun bisschop niet goedkeuren¹⁵.

13. ID., *o.c.*, p. 129-131.

14. ID., *o.c.*, p. 133-134.

15. M. VAN EENOO, *o.c.*, dl. I, p. 84-85, verwijzend naar A. SIMON, *Le cardinal Sterckx et son temps, 1792-1867*, dl. I, 1950, p. 282.

De houding van Boussen in deze zaak is opvallend, temeer dat het incident zich voordoet bij de aanvang van zijn ambtsuitoefening¹⁶.

Omwille van het gepolariseerd klimaat tussen ultramontanen en liberaal-katholieken wordt de benoeming van de opvolger van Van de Velde als bisschop van Gent een uiterst delicate aangelegenheid. Aartsbisschop Sterckx en internuntius Fornari raadplegen de andere bisschoppen over mogelijke kandidaten ; zij komen zelf naar Brugge om de opinie van Boussen te vernemen. Deze onderstreept dat de kandidaat aanvaardbaar moet zijn voor beide kampen en stelt deken J. Seghers van Kortrijk voor. Dit voorstel stuit echter op algemeen verzet van de Gentse liberaal-katholieken en oogst weinig bijval bij de ultramontanen. Dekan J. Wallaert van Torhout wordt ook vernoemd, doch Boussen steunt dit voorstel niet. De zaak sleept nog een tijdje aan en tenslotte stelt Fornari Delebecque voor, een kandidatuur die onmiddellijk in goede aarde valt bij Leopold I en bij de regering. Door Fornari om zijn mening gevraagd, acht Sterckx het voorstel haalbaar en alles bijeen genomen wellicht nog het meest aangewezen. Maar hij wenst eerst nog Boussen's opinie te kennen. Boussen vindt Delebecque als persoon bekwaam, maar voegt eraan toe dat hij hem niet heeft durven vernoemen omdat hij het mikpunt is van de democratische pers (o.m. *Le Journal des Flandres*) en niet uit deze polarisatie dreigt te geraken. Sterckx erkent dit bezwaar maar stapt er uiteindelijk toch overheen en geeft zijn steun aan de betwiste kandidaat, die bisschop van Gent wordt in 1838¹⁷.

Een volgende gelegenheid voor de bisschop van Brugge om op het vlak van de kerkprovincie een zekere rol te spelen biedt zich opnieuw aan in verband met de Katholieke Universiteit te Leuven. Voor haar financiering is de universiteit volledig afhankelijk van de jaarlijkse omhaling in de parochiekerken en de bisschoppen zouden aan deze onzekere situatie willen verhelpen door voor de Leuvense *Alma Mater* de rechtspersoonlijkheid te verkrijgen, zodat zij een eigen vermogen zou kunnen opbouwen (vergadering van de bisschoppen van België in augustus 1840). Het wetsvoorstel hierom-

16. E. LAMBERTS, *o.c.*, p. 143-146.

17. ID., *o.c.*, p. 219-224 en R. VAN EENOO, *De initiatieven op persgebied van de Westvlaamse bisschoppen (1834 -1852)*, - *BTNG.*, 1970, p. 66, voetnoot⁴.

18. E. LAMBERTS, *o.c.*, p. 267-275.

trent stuit in 1841 onverwacht op hevig verzet van de liberalen. Leopold I en de regering pogen ieder conflict te vermijden om het politiek evenwicht in het land niet te verstoren en bewerken hiervoor de internuntius opdat deze in Rome tussenbeide zou komen. Staatssecretaris Lambrusini onderneemt inderdaad stappen bij de Belgische bisschoppen opdat zij hun actie zouden opschorten ; tijdens hun vergadering in augustus 1841 besluiten de bisschoppen echter niet van hun standpunt af te wijken. Internuntius Fornari legt dan contacten met de bisschoppen afzonderlijk, te beginnen met Delebecque, om de aartsbisschop te isoleren. Na enige aarzeling laat ook Boussen zich door de pauselijke diplomaat overtuigen. De Heilige Stoel berispt de kardinaal, die toegeeft ; Fornari wordt bevorderd tot nuntius, Delebecque wordt onderscheiden met de titel van Assisterend Bisschop bij de Pauselijke Troon en van Romeinse Graaf (1842) en ook Boussen ontvangt gelukwensen¹⁸. — Twee jaar later mag Boussen dezelfde Romeinse onderscheidingen als Delebecque ontvangen en tegelijk wordt aartspriester en vicaris-generaal Simons *Protonotarius apostolicus* ; of daar voor Boussen een bijzondere aangelegenheid aan de grond van ligt is ons niet duidelijk¹⁹.

Nog in verband met Leuven wordt Boussen door Delebecque betrokken bij zijn strijd tegen de «Leuvense filosofie». Is het Traditionalisme inderdaad zo goed als teruggedrongen door de encycliciek *Singulari nos* van 1834, toch blijven sommige filosofen en theologen in deze richting denken, zij het dan meer genuanceerd. Het boegbeeld van deze denkrichting te Leuven is professor C. Ubaghs, wiens leer als «Semi-Traditionalisme» wordt bestempeld. De Jezuiëten en een aantal ultramontaanse theologen (waaronder Ryckewaert en Delebecque) vinden o.m. bij Fornari gehoor met hun aanklachten. Het *Journal historique et littéraire* is het persorgaan van de ultramontanen, de nieuwe *Revue catholique* dit van de «Leuvense school». Bisschop geworden in 1838 blijft Delebecque de vurigste tegenstander van de «Leuvense filosofie» en meer algemeen van de sfeer aan de *Alma Mater* die hij te open en te ongebonden vindt. Samen met Boussen tekent hij hieromtrent protest aan in 1840,

19. *Journal historique et littéraire*, nr. 118, 1 februari 1844, p. 513 ; zie ook een felicitatiebrief van bisschop Van Bommel aan Boussen, van 29 januari 1844, BAB., B/272.

echter zonder resultaat naar zijn aanvoelen. Daarom blijft hij zich systematisch tot Fornari wenden, die aanklachten doorspeelt naar Rome. Ook de Jezuïeten zijn, vanuit hun studiehuis in de universiteitsstad, harde tegenstanders van de Leuvense school²⁰.

In de laatste jaren van zijn episcopaat wordt het steeds duidelijker dat Boussen, in het kielzog van Delebecque maar ook samen met de Doornikse bisschop C.-J. Labis (1835-1872), geen vrede neemt met het beleid van zijn aartsbisschop. De Jezuïeten ageren trouwens zonder meer tegen de kardinaal en koesteren plannen om ter gelegenheid van nieuwe bisschopsbenoemingen de aartsbisschop te neutraliseren.

Begin 1847 zijn zij reeds volop aan het intrigeren om J.-B. Malou en Th. de Montpellier, twee van hun meest toegewijde vrienden onder de diocesane clerus, als coadjutor in het episcopaat te loodsen, respectievelijk te Brugge en te Doornik. Fornari, sedert 1842 nuntius te Parijs, is hen hierbij zeer behulpzaam.

De 73-jarige bisschop van Brugge is ondertussen zwaar ziek geworden en laat zich bewegen om in Rome om een coadjutor te verzoeken (5 oktober 1847). Leopold I en Fornari verlenen hun steun aan Boussen's verzoek en het wordt nu een strijd tussen de Jezuïeten en de kardinaal, die deze benoeming poogt tegen te houden in samenwerking met de nieuwe nuntius te Brussel, di San Marzano, die geen Jezuïetenvriend is. Delebecque, maar ook Boussen, proberen Sterckx te overreden, echter zonder resultaat. Met goedvinden van Boussen richt Delebecque zich ook rechtstreeks tot Pius IX om Malou aan te bevelen. De paus beslist echter de zaak uit te stellen, op grond van de verdeelde opinies. Nu komt Leopold I tussen bij de paus, tegen de wil in van zijn regering die de kandidatuur van Malou niet voorstaat. Ook Fornari blijft aandringen... Wanneer Boussen op 1 oktober 1848 overlijdt blijkt de strijd echter toch reeds beslecht. De Jezuïeten halen hun slag thuis : de hogere clerus van het bisdom Brugge spreekt zich duidelijk uit voor Malou als kandidaat om Boussen op te volgen²¹.

20. E. LAMBERTS, *o.c.*, p. 300-303.

21. *ID.*, *o.c.*, p. 366-368.

De vergadering van de dekens in het bisdom Brugge

De Belgische onafhankelijkheid luidt voor de kerkprovincie, na de Franse en de Hollandse tijd, een periode in van stabiliteit en van grote bewegingsvrijheid. De geschokte beleidsstructuren worden hersteld, aan gewijzigde situaties aangepast of naar nieuwe opvattingen hervormd.

Eén van de eerste maatregelen waartoe de bisschoppen van België na 1830 besluiten is de herwaardering van de dekenale functie, die eigenlijk voor de Franse regering liefst was verdwenen, alsook het weer oprichten van de jaarlijkse vergadering van de dekens bij de bisschop, een structuur die bij het begin van de XVIIde eeuw in het leven was geroepen en vrij snel de plaats had ingenomen van de posttridentijnse diocesane synode, in de loop van de XVIIIde eeuw weinig functioneerde en in de Franse en Hollandse tijd was weggevallen²². Mede onder de bezielende leiding van aartsbisschop Sterckx hechten de bisschoppen hun goedkeuring aan deze beleidsopties tijdens hun vergadering te Doornik in mei 1835. Nog hetzelfde jaar, nl. op 28 september, roept de aartsbisschop de dekens van zijn bisdom samen voor een eerste vergadering. Bisschop Van de Velde volgt met een eerste vergadering van de dekens van het bisdom Gent op 18 mei 1836 en in zijn openingsrede sluit hij zich sterk, ja zelfs soms woordelijk aan bij de rede van Sterckx in Mechelen.

Ook de nieuwe bisschop van Brugge maakt er onmiddellijk werk van. Begin augustus 1836 ontvangen de dekens van het Westvlaamse bisdom een uitnodiging voor een eerste bijeenkomst op 18 oktober, waarop de jaarlijkse vergadering van de dekens zal worden opgericht. Ook in Boussen's openingsrede vindt men de gedachtengang van Sterckx terug. Vooreerst drukt de Brugse bisschop zijn verwachtingen uit t.o.v. de nieuwe structuur. De vergaderingen zullen de eensgezindheid van de dekens en van de bisschop in het licht stellen. Verder zal de nauwere medewerking van de dekens zeer nuttig zijn voor de bisschop en voor zijn vicarissen-generaal, die niet op de hoogte kunnen zijn van alle situaties en problemen, vooral niet in

22. S. d'YDEWALLE, *De vergadering van de dekens in het bisdom Brugge tijdens het episcopaat van Fr.-R. Boussen (1834 - 1848)*, - SL., 1972, dl. LX, p. 115-205 en de verwijzingen aldaar.

een zo uitgestrekt en dichtbevolkt bisdom ; de regelmatige dekenale visitaties vervullen hierbij een onmisbare functie. In een tweede deel geeft Boussen dan een historische schets van de vergadering van de dekens in de bisdommen Brugge en Ieper. En tenslotte stelt hij concrete afspraken voor i.v.m. de komende vergaderingen. Evenals in het bisdom Gent zal de vergadering voortaan plaats vinden op de dinsdag in het octaaf van O. H. Hemelvaart. De agenda wordt, desgevallend na verwerking van suggesties van de dekens, op het bisdom opgesteld en in de loop van de winter naar de dekens opgestuurd, die hun schriftelijke reacties ten laatste één maand voor de vergadering moeten overmaken aan het secretariaat van het bisdom. De bevoegdheid van de vergadering is raadgevend ; de beslissing behoort aan de bisschop. Het ligt in de bedoeling dat de dekens de pastoors van hun dekenij betrekken bij de voorbereiding van de vergadering maar de medewerking van de pastoors zal nooit groot worden. Na de vergadering vaardigt de bisschop decreten uit die hij aan de clerus bezorgt.

Tijdens het episcopaat van Boussen komen de dekens twaalf keer in een dergelijke vergadering bijeen, van 1836 tot 1847. In 1848, enkele maanden voor zijn dood, roept Boussen de vergadering niet meer bijeen omdat hij reeds ernstig ziek is.

Te Brugge nemen, onder het voorzitterschap van de bisschop, de leden van de bisschoppelijke raad en de dekens aan deze vergaderingen deel ; er worden geen andere priesters door de bisschop uitgenodigd, zoals bijv. te Mechelen tijdens de laatste jaren van Sterckx's episcopaat.

De raad bestaat tot 1841 uit vijf leden : de twee vicarissen-generaal (Corselis en Pollin, die vanaf 1841 wordt opgevolgd door J. Simons, tot dan deken van Tielt), de president (Delebecque, die in 1839 wordt opgevolgd door L.-B. Bruneel) en de professor van dogma en moraaltheologie (Van der Ghote, vanaf 1841 vervangen door J.-B. Ryckwaert) van het grootseminarie en de pastoor van de kathedraal (C. Van Beselaere) ; van 1841 af komen daar nog twee kanunniken bij (J.-J. De Keyser en B.-H. Van Merris).

Tot 1839 telt het bisdom Brugge negen dekens ; de onderdeken van Tielt en de voormalige deken van Poperinge worden ook uitgenodigd, beide van 1836 tot 1840. Vanaf 1839 zijn er elf dekens, als gevolg van de nieuwe dekenale indeling van het bisdom.

Het bisdom Brugge dat in 1834 wordt opgericht bestaat uit het

grootste deel van de voormalige bisdommen Brugge en Ieper, alsook uit stukken van de voormalige bisdommen Doornik (de streek rond Menen, Kortrijk en Avelgem) en Gent (de streek rond Tielt). Om de verschillende tradities van deze oude bisdommen één te maken worden van 1836 tot 1840 grondige maatregelen getroffen, op liturgisch en op kerkjuridisch vlak. En meteen worden aanpassingen doorgevoerd in functie van nieuwe pastorale noden en mogelijkheden.

De eerste twee vergaderingen van de dekenen, in 1836 en 1837, worden hoofdzakelijk gewijd aan de redactie van een nieuw dioceesaan *rituale* (*Pastorale* getiteld) : een liturgisch-pastoraal handboek voor o.m. de bediening van de sacramenten met uitzondering van de Eucharistieviering (waarvoor het *missale* wordt gebruikt)^{23a}.

De drie volgende vergaderingen, in 1838, 1839 en 1840, worden vooral gewijd aan het uitgeven van nieuwe diocesane statuten, de eerste XIXde eeuwse statuten die binnen de Belgische kerkprovincie worden uitgevaardigd^{23b}. De statuten van Boussem zijn een harmonisering van de verschillende canonische tradities die in West-Vlaanderen leven, maar de *Instructio pastoralis* uit 1768 van de Ieperse bisschop F. de Wavrans drukt er veruit de zwaarste stempel op^{23c}.

Een afzonderlijk hoofdstuk van de statuten wordt gewijd aan een nieuwe dekenale indeling van het bisdom²⁴. Artificiële aspecten van de concordataire dekenale indeling worden weggewerkt, men houdt

23a. *Pastorale dioecesis Brugensis, ad normam Ritualis Romani, Jussu Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Francisci-Renati Boussem, ... editum*. Gent, 1838, 336 p. *Supplementum pastoralis dioecesis Brugensis ad usum decanorum...*, Gent, 1840, 117-II p.

23b. *Statuta dioecesis Brugensis jussu Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Francisci-Renati Boussem, XVIII ejusdem dioecesis episcopi, edita*. Brugge, 1838, 128 p. Gent volgt met nieuwe statuten in 1847, Luik in 1851, Mechelen eerst met een voorlopige maatregel in 1854 en met volwaardige statuten pas in 1872, Namen in 1867 en Doornik in 1882 ; ondertussen komen reeds nieuwe statuten uit in Brugge in 1854 en in Gent in 1877.

23c. *Instructio Pastoralis Rev. ac Ill. Domini Episcopi Iprensis [F. de Wavrans] ad universum clerum suum ...* Ieper, 1768. 207-XI p.

24. S. d'YDEWALLE, *De decanale indeling van het bisdom Brugge in 1839*, - *HEm.*, 1969, dl. CVI, p. 140-171 en de verwijzingen aldaar.

meer rekening met de communicatiemogelijkheden om het contact tussen deken en pastoors te bevorderen - en hierbij let men o.m. op de toestand van het wegennet - en men inspireert zich hierbij expliciet aan de situatie van voor het Concordaat.

Verrassend is dat een duidelijk onderscheid merkbaar blijft, ja zelfs nog duidelijker wordt, tussen gebieden die vroeger behoorden tot het oud bisdom Ieper, waar de dekenijen traditiegetrouw opnieuw kleiner worden, en gebieden die vroeger behoorden tot het oud bisdom Brugge, waar de grotere concordataire dekenijen grotendeels behouden blijven.

Merkwaardig is ook dat in deze nieuwe statuten de verplichtingen voor alle gelovigen om jaarlijks de paasbiecht in regel bij de eigen pastoor te spreken en de paascommunie in elk geval in de eigen parochie te ontvangen, in hun strengste vorm worden opgenomen, nl. uit de Ieperse XVIIIde eeuwse statuten²⁵. Hieraan verbonden zijn de plichten voor de pastoors om alle parochianen jaarlijks thuis te bezoeken en om bij deze bezoeken een *Liber status animarum* bij te houden waarin o.m. nauwkeurig wordt genoteerd wie wel en wie niet zijn paasverplichtingen nakomt. *Non-paschantes* moeten aan de bisschop worden bekend gemaakt, op het platteland met naam en voornaam, in de steden enkel per sociale klasse en met hun benaderd aantal (wat dus slechts een informatieve bedoeling heeft). Het bisdom Brugge bekleedt met deze strenge voorschriften een unieke plaats in de kerkprovincie ; deze situatie blijft praktisch ongewijzigd tot onder het episcopaat van Waffelaert (zie de statuten van 1927) die echter nu ook op het platteland enkel een schatting vraagt van het aantal *non-paschantes*, ingedeeld per sociale klasse.

Naast deze uitzonderlijke realisaties, die tot stand komen tijdens de vergaderingen van de dekens van 1836 tot 1840, worden allerlei pastorale aangelegenheden op de dagorde geplaatst : liturgie, onder-

25. W. ROMBAUTS. *Het paasverzuim in het bisdom Brugge (1840 - 1911)* (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen, nr. 62.). Leuven-Parijs, 1971. 210 p. ; ID., *De voorschriften omtrent jaarlijkse biecht, paascommunie en denunciatie in de Brugse statuten van Mgr. Boussen (1836 - 1840). Een voorbeeld van heraanknopen bij de traditie uit het Ancien Régime*, - SL., 1972, dl. LVIII, p. 185-224 ; ID. *Jaarlijkse biecht en paascommunie. De evolutie der normen en het toezicht van de clerus in België van 1835 tot 1927*, - BTNG, 1972, p. 85-118.

wijs, zeden, beleid van de parochies, volksmissies, pers, persoonlijk leven van de priesters. Gezien de belangrijke rol die de dekens, onder de leiding van de bisschop, spelen bij de nationale en de provinciale verkiezingen, moet ook de politiek vaak op de agenda hebben gestaan ; in de bewaarde bronnen vindt men van dit laatste slechts uiterst weinig sporen.

De globale indruk die de vergadering van de dekens nalaat is er een van vitaliteit, van actieve samenwerking en zelfs van creatief inspelen op de mogelijkheden van een pas opgericht bisdom. Op vijf jaar tijd hebben de dekens met hun bisschop en diens raadgevers de grondstructuren van hun nieuw bisdom herzien en aangepast : liturgie, spiritualiteit en navorming van de clerus, pastorale organisatie, dekenale indeling, administratie. En dit alles is hoofdzakelijk groepswork : voorstellen van de dekens worden steeds met aandacht bestudeerd en belangrijke beslissingen worden genomen op advies van één of van enkelen onder hen.

De zin voor samenwerking moet ons bij Boussen niet verwonderen. Hij had de ervaring van een collegiaal bestuur reeds opgedaan tijdens de vacatures van 1811-1814 en 1817-1829 en het blijkt ook goed samen te gaan met zijn weinig autoritaire persoonlijkheid. Na de eerste creatieve jaren, waarin met ingaat op de uitdaging om een nieuw bisdom in te richten, valt de vergadering van de dekens echter terug op het regelen van secundaire problemen. Dat bijkomstigheden op de dagorde worden geplaatst van een belangrijke vergadering op het hoogste niveau en daar grondig worden besproken zal bij de priesters de schroom voor het nemen van elk initiatief onderhouden en aanwakkeren. Dit is een negatieve zijde van de XIXde eeuwse centralisatie in het kerkelijk beleid.

De jaarlijkse bijeenkomst van de pastoors

In het aartsbisdom Mechelen en in het naburig bisdom Gent worden respectievelijk in 1836 en in 1837 de *capitula pastorum* uit de XVIIde en XVIIIde eeuw opnieuw in het leven geroepen : jaarlijkse bijeenkomsten van de pastoors van eenzelfde dekenij, waarin de deken het pastoraal beleid coördineert en de richtlijnen van de vergadering van de dekens en van de bisschop mededeelt en toelicht²⁶.

26. S. d'YDEWALLE, *De vergadering van de dekens...*, p. 179-188.

Na een lange discussie, waarin duidelijk wordt dat op dit punt onder hen geen volledige eensgezindheid heerst, beslissen de dekenen tijdens hun vergadering te Brugge in 1839 deze *capitula pastorum* niet opnieuw op te richten. Deken Rousseeuw (Veurne) rekent voortaan op de priesterretraites om de godsvrucht en de vorming van de clerus te bevorderen, wat illustreert hoe hij de relatie tussen de deken en zijn pastoors vooral van hoog naar laag bekijkt.

In feite is het verschil tussen Brugge en Gent trouwens niet groot : Delebecque laat reeds veel minder ruimte voor informatie van de pastoors naar het beleid toe ; voor hem dienen de *capitula* veeleer om richtlijnen aan de pastoors mee te delen. Zij houden dan ook vrij snel op met functioneren : het laatste bekende rapport dateert van 1857²⁷.

In het bisdom Brugge wordt de rol van deze bijeenkomsten enigszins overgenomen door de jaarlijkse uitdeling van de HH. Olieën door de deken aan alle pastoors van zijn dekenij, op de dinsdag na Beloken Pasen. Bij deze gelegenheid is er echter veel minder kans tot discussie en dit is ook niet de bedoeling : de deken krijgt de opdracht desgewenst enkele pastoors afzonderlijk aan te spreken. Vermoedelijk wil men te Brugge de discussie onder de clerus geen te grote kansen bieden, om o.m. de spanningen op politiek vlak tussen liberaal-katholieken en ultramontanen af te vlakken.

Over de werking van deze bijeenkomsten is uit de bewaarde bronnen slechts weinig te achterhalen. In hun rapporten voor de vergadering van de dekenen wijzen deze laatsten wel dikwijls op de minimale inbreng van hun pastoors. Dhr. L. Schepens komt echter tot het besluit dat op deze dag soms belangrijke beslissingen worden genomen i.v.m. de rol van de parochieclerus bij de verkiezingen. Hij verwijst hiervoor ook naar afspraken van de Belgische bisschoppen tijdens hun vergadering te Mechelen van 31 juli tot 6 augustus 1838, waar de verantwoordelijkheid van de deken in politieke aangelegenheden wordt gepreciseerd²⁸. In het bisdom Gent zijn de *capitula* eveneens de gelegenheid om de verkiezingen voor te bereiden²⁹.

27. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 102.

28. L. SCHEPENS, *De provincieraad van West-Vlaanderen, 1836 - 1921*, Tielt - Amsterdam, 1976, p. 106-107 en 112.

29. J. ART, *o.c.*, p. 103.

De priesters met parochiedienst - Oprichting van nieuwe parochies en aanstelling van onderpastoors

Tekenend voor het pastoraal beleid van een bisdom is de aard van de functies die aan de diocesane clerus worden opgedragen. Het episcopaat van Boussen is gekenmerkt door een dynamische uitbreiding van het parochiepastoraat³⁰.

In 1835 zijn in het bisdom Brugge 435 priesters werkzaam in de parochies ; daarbij zijn er nog 5 *coadjutores* die tijdelijk toegevoegd zijn aan een zieke pastoor, 11 geestelijke kosters die wel priester zijn maar geen verantwoordelijkheid dragen *in foro interno* en slechts belast worden met ondergeschikte taken en 5 *habituanten* die enkel met een parochiekerk verbonden zijn voor het celebreren van de H. Mis.

Veertien jaar later, in 1848, zijn deze getallen als volgt geëvolueerd : 504 priesters met parochiedienst en daarbij nog 9 *coadjutores*, 10 geestelijke kosters en 13 *habituanten*. Als men abstractie maakt van deze laatste drie categorieën, kan men vaststellen dat de actieve parochieclerus gemiddeld stijgt met iets minder dan vijf priesters per jaar.

Het aantal pastoors stijgt van 258 in 1835 tot 265 in 1848 ; bij deze pastoors worden hier de *curés* en de *desservants* gerekend (waaronder hoofdzakelijk een verschil bestaat inzake bezoldiging van staatswege) alsook de bedienaars van kapelanjien (die ter plaatse residenten en feitelijk de taak van pastoor uitoefenen). Een nieuwe parochie oprichten vereist echter een omslachtige procedure en is zeer duur, zodat men om de parochieclerus meer ingrijpend uit te breiden overgaat tot het aanstellen van onderpastoors.

Van 1835 tot 1848 ziet men het aantal onderpastoors stijgen van 177 tot 239 wat een vermeerdering betekent met 62.

Ter referentie moet men weten dat de bevolking van de provincie West-Vlaanderen stijgt van 608.226 inwoners in 1831 tot 643.004 in 1846, zij het gemiddeld met 2.318 inwoners per jaar.

30. S. d'YDEWALLE, *Structuren van het bisdom Brugge tijdens het episcopaat van Fr.-R. Boussen, 1834 - 1848*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1966, p. 5-10.

De priesters in het onderwijs

De eerste jaren na 1830 zijn een beslissende fase in het ontstaan van het hedendaags katholiek onderwijs dat in West-Vlaanderen bijna volledig gedragen wordt door de diocesane clerus³¹.

Voor iets nieuws is er wel ruimte : met de afschaffing van de Jezuiëtenorde in 1773 en met de Franse Revolutie verdwijnen in West-Vlaanderen 17 colleges, die allen onder de leiding stonden van regulieren : de Jezuiëten hadden colleges te Brugge, Ieper en Kortrijk, de Augustijnen te Brugge en Roeselare, de Oratorianen te Oostende alsook te Veurne, waar Boussen school liep tot aan de revolutie, de Franciscanen te Diksmuide, Tielt en Poperinge, de Karmelieten te Oostende en te Nieuwpoort... Alleen te Menen was er een college van diocesane priesters. In 1773 verdwijnen de drie Jezuiëtencolleges. Dat van Brugge wordt in 1777 vervangen door een Theresiaans college dat echter reeds in 1780 wordt gesloten, waarna het college der Augustijnen als enige te Brugge overblijft ; te Ieper en te Kortrijk wordt in 1773 onmiddellijk een stedelijk college geopend, met seculiere priesters als leraars³². In de Franse tijd blijft enkel het kleinseminarie te Roeselare bestuurd door geestelijken ; in de Hollandse tijd heropenen de Franciscanen het college van Tielt in 1814. Beide onderwijsinstellingen schorten hun activiteiten op rond 1825, omwille van moeilijkheden met de regering van Willem I. Gedurende dezelfde periodes bestaat het lerarencorps op de stedelijke colleges te Brugge, Ieper, Poperinge, Menen, Kortrijk en Veurne zoals voorheen overwegend, zometer uitsluitend, uit diocesane priesters³³.

Na de omwentelingsmaanden van 1830 wordt het middelbaar onderwijs zeer snel heringericht en wel in dezelfde lijn : door het stadsbe-

31. Voor enkele cijfergegevens, zie : ID., *o.c.*, p. 10-16 ; doch voor het overige verwijzen wij graag naar recentere studies die vermeld worden in volgende voetnoten.

32. F. CHANTERIE, *De Koninklijke Colleges voor humaniora-onderwijs voor jongens in de Oostenrijkse Nederlanden, 1773-1794*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1971, p. 6-28.

33. M. HANSON, *Taaltoestanden en moedertaalonderricht in het humaniora-onderwijs van het bisdom Brugge tijdens het episkopaat van Boussen en Malou. 1830-1864*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1973, p. 1-46.

stuur «gepatroneerde» (d.i. hoofdzakelijk : gesubsidieerde) colleges worden door de diocesane clerus in handen genomen in 1830 te Veurne, in 1832 te Poperinge en te Menen, in 1833 te Kortrijk en te Ieper. Enkel te Brugge en te Ieper sticht het bisdom respectievelijk in 1834 en in 1840 een eigen bisschoppelijk college naast het bestaande stedelijk college. Daarbij hebben we nog het diocesaan kleinseminarie te Roeselare, dat meteen in 1830 zijn werking herneemt³⁴.

Het gepatroneerde college van Tielt bekleedt een tijd lang een eigen plaats : tot in 1839 blijft de directeur een Franciscaan, alhoewel alle andere leerkrachten seculieren zijn ; van 1839 tot 1844 komen geen Franciscanen meer voor op de lijsten der leerkrachten ; in 1844 zijn de directeur, maar nu ook de meerderheid der leerkrachten Franciscanen³⁵ ; tenslotte verdwijnen de regulieren in 1849 definitief van de lijsten in het Jaarboek van het Bisdom.

Er zijn geen andere colleges van regulieren in het bisdom Brugge. Wel zijn er een reeks gegevens over intense pogingen van de bisschop in 1841-1842 om het college van Ieper te laten overnemen door de Jezüïeten, die echter op dit verzoek niet ingaan. Vooral het financieel statuut van het college is het voorwerp van onderhandelingen, alhoewel het tekort aan leerkrachten ook meespeelt³⁶.

Na deze eerste groep nieuwe colleges wordt in 1839 te Roeselare een normaalschool opgericht³⁷, die in 1847 wordt overgeplaatst naar Torhout. Tenslotte wordt in 1842 een laatste gepatroneerd college geopend te Oostende³⁸.

34. L. GEVERS, *Kerk, onderwijs en Vlaamse beweging. Documenten uit kerkelijke archieven over taalregime en vlaamsgezindheid in het katholiek middelbaar onderwijs. 1830-1900* (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen, nr. 89), Leuven - Parijs, 1980, p. 40-42.

35. *Journal historique et littéraire*, dl. X (1843-1844), p. 361 en *Acta Episcopatus...* Boussen, BAB. reeks B, dl. VII, p. 163-164.

36. C. DE SCHREVEL, A. HODUM en P. ALLOSSERY, *Le diocèse de Bruges*, p. 44.

37. *Journal historique et littéraire*, dl. V, (1838-1839), p. 93 en 199.

38. *Almanach voor het bisdom Brugge*, Brugge, 1835-1840 en *Almanach voor de bisdommen Brugge en Gent*, Brugge, 1841-vv. Zie ook : L. BILLOUW, *De sekuliere roepingen in het bisdom Brugge (1835-1914). Sociologische analyse van het arrondissement Roeselare (1833-1863)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1964, p. 92-93.

De samenwerking op het gebied van het middelbaar onderwijs tussen burgerlijke en kerkelijke overheid blijft bestaan gedurende praktisch heel het episcopaat van Boussem, nl. tot in 1847 het liberale kabinet Rogier aantreedt en in 1850 de wet op het middelbaar onderwijs van kracht wordt die o.m. aan de provincies en de gemeenten verbiedt hun onderwijsverantwoordelijkheid aan derden af te staan³⁹.

Wij staan hier voor een indrukwekkende inspanning van de seculiere clerus mogelijk gemaakt door een stijging van het aantal roepingen, die echter reeds nodig was om het tekort van de vorige magere jaren aan te vullen. Het aantal seculieren die werkzaam zijn op de colleges stijgt van 57 in 1835 tot in 96 in 1848, zij het dus gemiddeld met drie per jaar. Onder hen zijn een aantal seminaristen geteld, die nog voor hun priesterwijding met een leeropdracht worden belast omwille van de plotse nood aan leerkrachten ; doorgaans verdwijnen zij dan één jaar van de leerkrachtenlijsten (wat laat vermoeden dat zij nog één jaar doormaken op het grootseminarie voor hun priesterwijding) om dan meestal in hetzelfde lerarencorps terug benoemd te worden. Onder de priesters die op de colleges benoemd worden zijn er van meetaf aan een deel die er een lange periode blijven en zich dus in het onderwijs specialiseren. Een ander deel bestaat uit jongeren die er meestal slechts enkele jaren werkzaam zijn ; onder deze laatsten telt men de meeste *surveillanten*.

Hoe verhoudt zich het bisdom Brugge ten aanzien van andere bisdommen op gebied van het middelbaar onderwijs ? Dr. L. Gevers publiceert verhelderende schema's, waaruit twee gegevens opvallen. Vooreerst komt het stelsel van de gepatroneerde colleges vooral voor in de provincies Antwerpen en West-Vlaanderen : op een totaal van 19 voor de Vlaamse provincies en de arrondissementen Brussel en Leuven liggen er 5 in Antwerpen en 7 in West-Vlaanderen. Vervolgens merkt men op dat de regulieren hun colleges vestigen in Oost-Vlaanderen 6, de arrondissementen Brussel en Leuven 4 en de provincie Antwerpen 2 ; in West-Vlaanderen en Limburg nemen zij geen enkel initiatief. Aldus tellen de twee naburige en op veel andere

39. L. GEVERS, *Kerk, onderwijs en Vlaamse beweging...*, p. 109-110.

punten zo verwante bisdommen Gent en Brugge respectievelijk 1 en 2 gemeentelijke colleges, 2 en 7 gepatroneerde colleges, 1 en 3 bisschoppelijke colleges, 6 en 0 colleges van reguliere geestelijken⁴⁰.

Benevens het lager onderwijs, waarvoor in 1838 gestart wordt met een normaalschool, behartigt Boussem dus bijzonder het middelbaar onderwijs. Met uitzondering van twee colleges is heel het middelbaar onderwijs van zijn bisdom onder het gezag van de seculiere clerus. De kans om hiermee de toekomstige leiders van de samenleving alsook priesterkandidaten te vormen is hem deze zware inspanning meer dan waard.

Deze zorg krijgt ook gestalte in een jaarlijkse vergadering der principaals (directeurs van de colleges) die de Brugse bisschop voor het eerst in 1841 bijeenroept, parallel met de jaarlijkse vergadering van de dekenen. In dit kader krijgt stilaan een uniform studieprogramma voor alle colleges vaste vorm; het zal onder bisschop Malou volledig doorgevoerd worden⁴¹.

In verband met de onderwijspolitiek van Boussem moet nog gewezen worden op een tamelijk unieke verwevenheid in West-Vlaanderen tussen katholicisme, vlaamsgezindheid en taalonderwijs. Boussem zelf was geen vlaamsgezinde, merkt Dr. L. Gevers op. Maar binnen het episcopaat dat in het algemeen een positieve houding aanneemt tegenover het moedertaalonderwijs hanteert Boussem als geen ander de volkstaal als pastoraal instrument, nl. als uitdrukking en gestalte van het voorouderlijk geloof.

In de Westvlaamse colleges krijgt het vlaams, na een periode van algemene verfransing vanaf 1830, tegen ca. 1840 het statuut van verplicht vak in alle klassen van de humaniora. Boussem is verder gekant tegen de nieuwe spelling die vanaf 1839 wordt gepropageerd, omdat die meer aansluit bij de noordnederlandse schrijfwijze, aldus de grenzen zou openen voor de protestantse pers uit Nederland en afbreuk doet aan de katholieke vlaamse traditie. Wat ook meespeelt is dat de nieuwe spelling o.m. door progressisten werd voorgestaan en dat Boussem bijzonder beducht is voor de politieke verdeeldheid

40. ID., *o.c.*, p. 42, 111, 120 en 399-407.

41. M. HANSON, *Taaltoestanden...*, p. 59-65.

onder de clerus ; o.m. de priesters L. De Foere en D. de Haerne, beide politieke figuren, staan in deze kwestie regelrecht tegenover elkaar opgesteld⁴².

De bisschoppelijke en dekenale visitaties

In het algemeen pastoraal beleid van het bisdom kan de regelmatige visitatie van de parochies door de bisschop en door de dekenen een grote rol spelen⁴³.

In 1838 kan Bousсен de woorden van zijn voorganger uit de XVIIde eeuw, bisschop Bassery, in de inleiding van de statuten van het bisdom letterlijk tot de zijne maken : *Et vero per sedulam omnium dioecesis nostrae parochiarum visitationem, modo feliciter absolutam, perspicue nobis innotuit, quid vero esset stabiliendum*⁴⁴. Bij het doornemen van het *Journal historique et littéraire* valt het op hoe sterk men de visitatiereizen van bisschop Bousсен in het licht stelt⁴⁵. Dit is inderdaad een opmerkelijke prestatie. De Gentse bisschop Van de Velde kan aan deze verplichting door het concilie van Trente aan de bisschoppen opgelegd niet voldoen omwille van de uitgestrektheid van zijn bisdom dat uit twee provincies bestaat⁴⁶.

In de *Relatio status* van 25 november 1838 leest men dat Bousсен elk jaar twee dekenijen en om de drie jaar drie dekenijen visiteert, wat hem toelaat gans het bisdom te bezoeken in vier jaar tijd⁴⁷. Na 1839 neemt hij in sommige jaren nog een dekenij bij, omdat er twee nieuwe zijn bijgekomen⁴⁸.

42. L. GEVERS, *Blauwvoeters en taalflaminganten. De katholieke vlaamse studentenbeweging. 1830-1894*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Leuven, 1984, p. 441-442 en M. HANSON, *o.c.*, p. 99-118.

43. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 19-21.

44. Inleiding op de statuten van Bassery (1693), uitg. *Decreta primae synodi dioecesis Brugensis, necnon antiqua statuta ejusdem dioecesis cum novis statutis distincto caractere exaratis denua edita. Iis adduntur instructiones pro confessariis...*, Brugge, 1765, p. 3-4. Zie ook : *Statuta ... Bousсен*. p. 3.

45. *Journal historique et littéraire*, dl. IV, (1837-1838), p. 150, 200-201 ; dl.V, (1838-1839), p. 197.

46. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 115.

47. *Acta... Bousсен*, dl. III, p. 210.

48. *Relatio status... 1841*. Zie de minuut, BAB., B/272.

Deze visitatiereis van de bisschop is mede bedoeld als vormingsreis. Het concreet verloop ervan wordt door de deken in samenspraak met de betrokken pastoors uitgestippeld op de jaarlijkse vergadering ter gelegenheid van de uitdeling van de HH. Olieën, de dinsdag na Beloken Pasen⁴⁹. De reis vindt plaats in de maanden april, mei, juni en juli⁵⁰.

De visitaties door de dekens moet men in hetzelfde verband situeren. De nieuwe statuten schrijven twee visitaties voor in drie jaar : een gesolemniseerde, waarvoor een ritueel voorzien wordt in het nieuw *Pastorale*, en een tweede van meer private aard, die niet vooraf aan de betrokken pastoor wordt gemeld. Daarbij mag de deken om het even wanneer een buitengewone visitatie houden, naar gelang hij dit nuttig acht⁵¹. In een brief ter voorbereiding van de vergadering van de dekens te Brugge in 1839 onderstreept pastoor J. De Bruyne (Izegem) het belang van deze onverwachte controle-bezoeken van de deken : hij maakte in 18 jaar tijd slechts tweemaal een decanale visitatie mee, *et praevis indictis die et hora. Quis pastor ecclesiam suam non praeparet?*⁵².

In het bisdom Gent geldt nagenoeg hetzelfde systeem en Dr. J. Art relateert zijn pastoraal nut. De meeste visitaties blijven beperkt tot een inspectie van het tijdelijke en van het personeel van de cultus⁵³. O.m. uit de juist vermelde brief van pastoor De Bruyne kan men opmaken dat ook de kerk en de liturgische benodigdheden worden geïnspecteerd. Alles bijeen genomen blijft de pastorale inspectie van de deken vrij formeel. Voor de periode van 1800-1830 komt Dr. C. Langlois tot gelijkaardige besluiten voor wat het Franse bisdom Vannes betreft⁵⁴. Gedetailleerd onderzoek zou aan het licht kunnen brengen hoe het er in het bisdom Brugge aan toe ging onder

49. *Acta... Boussen*, dl. VI, p. 39.

50. In de *Acta* vindt men meerdere *itineraria* die door de dekens werden voorgesteld en daarna door de bisschop vastgelegd en naar de dekens teruggestuurd.

51. *Statuta... Boussen*, le dl., tit. II, art. IV.

52. S. d'YDEWALLE, *De decanale indeling...*, p. 152 en de verwijzing aldaar.

53. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 115-117.

54. C. LANGLOIS, *Le diocèse de Vannes au XIXe siècle. 1800-1830*, Parijs, 1974, p. 167-168.

Boussen's episcopaat. Voor de dekenij Brugge bevestigt Dhr. M. Van Eenoo deze eerder formele indruk maar hij laat toch niet na de informatieve waarde van de rapporten van de dekens te onderstrepen⁵⁵.

De navorming van de clerus

Van zodra hij tot bisschop van Brugge is aangesteld laat Boussen in de Duinenabdij grondige verbouwingen uitvoeren om er een volwaardig grootseminarie te kunnen vestigen ; de bouw van de voorvleugel aan de kant van de Potterierei (waarvan de gevel verbouwd wordt in 1948-1950) dateert uit deze tijd, alsook de inrichting van de kamers van de seminaristen in de grote slaapzalen van de Cistersiënsers.

Om het overgrote deel van zijn clerus te bereiken is Boussen echter aangewezen op navorming en retraites.

Voor de navorming van de clerus worden vooreerst het *examen* en het *concursum* ingericht, het eerste in functie van het vernieuwen van de biechtjurisdictie en het tweede ter schifting van kandidaatpastoors⁵⁶. Op de *concursum* worden alle priesters uitgenodigd die tien jaar dienst hebben⁵⁷. Beide proeven hebben tot doel de studie te bevorderen : op het *concursum* komen om beurten belangrijke onderwerpen uit de toenmalige seminarieopleiding ter sprake, het *examen* is meer toegespitst op de biechtcasuïstiek⁵⁸. Zij worden beide ieder jaar ingericht, op het grootseminarie te Brugge en op het bisschoppelijk college te Ieper, en zowel opgesteld als afgenomen door de

55. M. VAN EENOO, *De parochiepriesters...*, p. 27-34.

56. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 17-18.

57. *Relatio status... 1838, Acta... Boussen*, dl. III, p. 211 ; *Relatio status... 1841* : zie de minuut, BAB., B/272.

58. In de *Acta* vindt men enkele lijsten van fouten die bij deze wedstrijden werden bedreven die zouden toelaten de gestelde vragen gedeeltelijk te reconstrueren : voor 1841 *Acta... Boussen*, dl. V, p. 43-vv. en 258-vv.), voor 1842 (*Acta... Boussen*, dl. VII, p. 37-vv), voor 1845 (*Acta... Boussen*, dl. IX, p. 90-vv.).

prosynodale examinatoren⁵⁹. Aankondiging en resultaten verschijnen in de jaargangen van de herderlijk brieven. Wie na deelname aan het *concursum* in de eerste categorie wordt gerangschikt is verder vrij van deelname aan deze proef en mag rekenen op een pastoorsovername.

Ook in het aartsbisdom is men in deze eerste jaren na 1830 herbegonnen met deze proeven; Sterckx heeft aanvankelijk echter moeite om ze te urgeren wegens het tekort aan priesters⁶⁰. Voor Gent vindt men reeds melding van de herinrichting van *concursum* en *examen* in de *Relatio status* van Van de Velde in 1832⁶¹.

Bij de navorming zullen, vanaf het episcopaat van Boussen tot op deze dag, ook de maandelijkse priesterconferenties een belangrijke rol spelen⁶². Voor de Franse Revolutie bestonden reeds bijeenkomsten van priesters, maar ze waren volledig vrij, daarom ook niet algemeen verspreid en evenmin vanuit het bisdom georganiseerd in functie van de navorming⁶³. In de woelige jaren van de Franse en de Hollandse tijd waren ze trouwens veelal in onbruik geraakt. Onder

59. Synodale examinatoren zijn priesters die op een diocesane synode aangesteld worden om *examen* en *concursum* af te nemen, alsook om deel te nemen aan processen bij het afzetten van pastoorsovername.

Prosynodale examinatoren worden door de bisschop aangesteld om synodale examinatoren te vervangen die door overlijden of door andere redenen zijn weggevalen. In de XIXde eeuw zijn meestal dezelfde vooraanstaande priesters lid van een «bisschoppelijke raad». Zie P. DE BRABANDER, *Juris canonici et juris canonico-civilis compendium*, dl. I, Brugge, 1881 (3de uitg.) p. 293, nr. 418.

60. A. SIMON, *Le cardinal Sterckx...*, dl II, p. 228, voetnoot 3.

61. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 98. C. MARCILHACY onderzocht deze wedstrijden voor het bisdom Orléans: *Le diocèse d'Orléans sous l'épiscopat de Mgr. Dupanloup. 1949-1878*, Parijs, 1962, p. 134-55. In het bisdom Arras worden ze heringericht vanaf de eerste jaren van de XIXde eeuw: Y.-M. HILAIRE, *Une chrétienté au XIXe siècle? La vie religieuse des populations du diocèse d'Arras (1840-1914)*, Parijs, 1977, dl. I, p. 183-184.

62. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 18-19.

63. P. DECLERCK publiceerde in *HEM.*, dl. CX, 1973, nr. 1-2, p. 44-58 de statuten en verslagen van een maandelijkse priesterconferentie uit de jaren 1730-1732; zij verenigde, op hun eigen initiatief, enkele pastoorsovername uit de dekenij Sint-Winnoksbergen in het toenmalige bisdom Ieper. In haar statuten worden canonische bepalingen geciteerd uit de bisdommen Namen, Mechelen, Kamerijk en Ieper; P. Declerck verwijst verder nog naar bisschoppelijke richtlijnen van 1681, 1685 en 1695 uit het naburige bisdom Sint-Omaars.

Boussem wordt de basis gelegd voor de nog steeds geldende veralgemeende praktijk van de priesterconferenties.

Deze nieuwe groepen met vaste deelnemers tellen gemiddeld een zestal priesters die niet te ver van elkaar af wonen⁶⁴. Pastoors en onderpastoors hebben elk afzonderlijke conferenties en de reden hiervoor is expliciet dat op de dag van bijeenkomst niet alle priesters uit de parochie afwezig zouden zijn⁶⁵. Voor men een conferentie opricht moet men een zelf opgesteld reglement ter goedkeuring naar het bisdom opsturen, dat evenzeer handelt over de te bestuderen onderwerpen als over de concrete wijze van samenkomen.

In de nieuwe diocesane statuten van 1838-1840 wordt een volledige titel aan de conferenties gewijd en voortaan is dit de basis voor alle reglementen⁶⁶. Men leest er dat pastoors verplicht zijn aan een conferentie deel te nemen (art. I). De samenstelling van de conferentie is vrij (art. II) ; zo vormen bijv. de pastoors van de stadsparochies van Ieper een conferentie samen met de pastoors van Sint-Jan en van Langemark⁶⁷. Op elke vergadering moet aandacht besteed worden aan bijbel, dogma, moraal en liturgie (art. III), d.i. aan alle theologische vakken die op het grootseminarie worden gedoceerd. Ook onderpastoors en alle andere priesters worden aangemoedigd eigen conferenties op te richten (art. VI), al is dit voor hen niet verplicht.

Deze ruimte voor keuze en initiatief is interessant en is wel een erfenis van de informele priesterbijeenkomsten uit het *Ancien Régime*.

In het aartsbisdom geeft Sterckx in 1836 het sein tot het herstellen van de conferenties, maar hij organiseert ze strenger, bepaalt er zelf de samenstelling van en vat ze op als een maandelijks recollectie⁶⁸.

64. De priesterconferentie van Beselare telt 6 onderpastoors (*Acta... Boussem*, dl. V, p. 35), deze van Houtem 6 pastoors (*Acta... Boussem*, dl. V, p. 63), deze van Lendeledede 7 pastoors (*Acta... Boussem*, dl. V, p. 115), deze van Elverdinge 5 pastoors (*Acta... Boussem*, dl. V, p. 219).

65. Cfr. o.m. Brief van Boussem aan de pastoor van Moeskroen, 9 oktober 1840 (*Acta... Boussem*, dl. IV, p. 234). De bisschop moedigt de pastoor aan en suggereert dat hij voor een conferentie wel zes pastoors zal kunnen warm krijgen.

66. *Statuta... Boussem*, 2e deel, tit. IX.

67. *Acta... Boussem*, dl. V, p. 31-33.

68. A. SIMON, *Le cardinal Sterckx...*, dl. II, p. 36 en 42.

Te Gent richt Van de Velde ze weer op in 1838 en in 1847 breidt Delebecque de richtlijnen nog uit ; zij zijn te vergelijken met die van de Brugse bisschop⁶⁹.

De retraites voor de priesters

Wat de jaarlijkse retraite voor de priesters betreft, verschillen de nieuwe diocesane statuten die Boussen uitvaardigt niet wezenlijk van de canonische richtlijnen uit het einde van de XVIIIde eeuw⁷⁰. De praktijk kent in zijn tijd echter een merkwaardige heropleving en men kan stellen dat ook de huidige veralgemeende jaarlijkse retraite voor alle priesters van het bisdom dateert van het episcopaat van bisschop Boussen.

In de *Relatio status* van 1838 staat kort vermeld dat Boussen de jaarlijkse retraites voor de priesters hersteld heeft (*restauravit*)⁷¹, maar deken Fr.-X. Rousseuw (Veurne) noteert in zijn rapport voor de vergadering van de dekens in 1839 dat ten tijde van bisschop de Wavrans (1762-1784) de retraites niet zo druk werden bezocht⁷². Deze priesterretraites hadden reeds onmiddellijk na het concordaat o.m. te Gent een aanvang gekend, zij het soms in een verplichte heimelijkheid omwille van het verbod van de Franse bewindslieden. Van dit nieuw begin af speelden de Jezuiëten er een leidende rol. Voor Boussen en zijn tijdgenoten moeten deze retraites de hervormende functie vervullen van de vroegere posttridentijnse diocesane synodes⁷³. De klemtoon ligt meer op het morele dan op het religieuze⁷⁴ ; de Jezuiëten, aan wie de leiding van alle retraites wordt

69. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 96-97.

70. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 22-47.

71. *Acta... Boussen*, dl. III, p. 211.

72. BAB., B/173 bis.

73. Zie bv. : *Des doyens ruraux en Belgique*, - *Journal historique et littéraire*, dl. II, (1835-1836), p. 559.

74. Zie voor een vergelijkbare situatie in Franse bisdommen o.m. : C. MARCIL-HACY, *Le diocèse d'Orléans...*, p. 158-159 en C. LANGLOIS, *Le diocèse de Vannes...*, p. 167.

toevertrouwd⁷⁵, drukken er hun voor toen specifiek conservatieve en ultramontaanse stempel op; de overheid verwacht dat de retraitses de eenheid onder de clerus herstellen en de democratische tendenzen neutraliseren⁷⁶; bij de afsluiting van de retraitses worden de priesters uitgenodigd hun *vota clericalia* te hernieuwen, dikwijls in de handen van de bisschop zelf⁷⁷.

Jaarlijks worden in de maanden augustus en september aanvankelijk twee en vanaf 1835 drie retraitses ingericht: in het grootseminarie te Brugge, in het kleinseminarie te Roeselare en in een bisschoppelijk college te Veurne of te Poperinge. Op aandringende en in 1843 zelfs op gebiedende toon nodigt de bisschop alle priesters ieder jaar opnieuw uit aan een retraite deel te nemen, wat er op wijst dat hij een gedeeltelijk nieuwe gewoonte ingang wil doen vinden⁷⁸. Er worden trouwens nauwkeurige lijsten van de aanwezigen bijgehouden. De retraitses vangen aan op zondagavond en worden besloten op vrijdagmiddag. Zij staan telkens onder het voorzitterschap van de oudste aanwezige deken of van de directeur van het instituut waar ze doorgaan en een aantal priesters ontvangen voor de gelegenheid een bijzondere biechtjurisdictie. Vanaf 1841 worden alle leraren uitgenodigd deel te nemen aan de Brugse retraite, waar voor hen afzonderlijke onderrichtingen worden gegeven.

Heel wat aanwezigheidslijsten zijn bewaard en uit een vergelijkende studie kan men besluiten tot een maximale deelname van 57 % van de parochie- en collegeclerus, waarvan meer dan 37 % in de

75. *Relatio status... 1838* (Acta... Boussen, dl. III, p. 211); *Relatio status... 1841* (BAB., B/272).

Ook in andere Belgische bisdommen spelen de Jezuïeten een overwegende rol in het leiden van de priesterretraitses: cfr. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 100.

76. In 1839 organiseert Delebecque een priesterretraite te Gent als een disciplinaire maatregel tegen de democratische strekking bij de clerus van zijn bisdom. Zie: H. HAAG, *Les origines du catholicisme libéral en Belgique, 1789-1839*, Leuven, 1950, p. 246-150. Kardinaal de la Tour d'Auvergne (bisschop van Arras van 1802 tot 1851) herstelt de priesterretraitses in zijn bisdom in 1836. Hij vertrouwt ze toe aan een der belangrijkste tegenstanders van Lamennais, de pater van Saint-Sulpice Boyer. Zie Y.-M. HILAIRE, *Une chrétienté...*, p. 155.

77. Dit gebeurt ook in andere bisdommen. Zie: *Litterae annuae provinciae Belgicae societatis Jesu*, 1841, p. 25.

78. *Collectio epistolarum pastoralium...* Boussen, Brugge, 5 dln., 1843-1848, *passim*.

opeenvolgende jaren 1838 en 1839 aanwezig waren. De veralgemeende deelname is dus nieuw — dit is ook merkbaar aan het overwicht van de jongere priesters — maar neemt reeds sterke vormen aan.

Opvallend is tenslotte de regelmatige aanwezigheid van de bisschop zelf op de retraite te Brugge, een gewoonte die ook eigen is aan de aartsbisschop en aan andere Belgische bisschoppen⁷⁹.

Wanneer men de herkomst van de retraitanten uitzet op een kaart van het bisdom kan men vaststellen dat de afstand geen rol speelt in het al dan niet deelnemen aan deze jaarlijkse bezinningsdagen. Sterk opvallend is echter wel dat de retraites te Brugge en te Roeselare priesters aantrekken uit heel het bisdom, maar deze te Veurne of te Poperinge, steden die tot het gebied behoren van het oud bisdom Ieper, praktisch uitsluitend priesters die werkzaam of afkomstig zijn uit parochies van dit oud bisdom, een merkwaardig teken van het voortleven van een Ieperse traditie bij de clerus. Hetzelfde verschijnsel werd reeds aangestipt in de nieuwe dekenale indeling van het bisdom⁸⁰.

Ook i.v.m. de priesterretraites staat Boussen niet alleen binnen het Belgisch episcopaat. Van de Velde herstelt de retraites te Gent reeds in 1831⁸¹. Sterckx begint met één jaarlijkse retraite in 1834, maar maakt ze slechts in 1841 algemeen verplichtend⁸², d.i. op het tijdstip waarop ook Boussen zijn uitnodiging dwingender begint te formuleren. In het bisdom Namen wordt één retraite ingericht vanaf 1833 en twee vanaf 1838 ; ook hier onderstreept de bisschop het verplichtend karakter in de jaren 1840-1841⁸³.

79. Zie bijv. A. SIMON, *Le cardinal Sterckx...*, dl. II, p. 43 en *Litterae annuae...*, 1841, p. 25.

80. Y.-M. HILAIRE noteert een enigszins vergelijkbaar particularisme van het voormalig bisdom Boulogne binnen het concordataire bisdom Arras : *Une chrétienté...*, in de Index, p. 1010, aan het trefwoord *Boulogne*.

81. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 99.

82. A. SIMON, *Le cardinal Sterckx...*, dl. II, p. 42-43.

83. A. ARNOULD, *Recherches sur le clergé paroissial dans le diocèse de Namur sous l'épiscopat de Mgr. Deheselle (1836-1865)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1964, p. 102-107.

De volksmissies

Naast de retraites voor de clerus kennen ook de volksmissies een sterke heropleving onder het episcopaat van Boussen, in aansluiting met een algemene missiebeweging in heel het land⁸⁴. Deze beweging had in Frankrijk reeds tijdens de Restauratie een hoge vlucht genomen⁸⁵.

Ook bij de volksmissies is de invloed der Jezuïeten erg groot ; uit ons onderzoek blijkt dat zij onder Boussen's episcopaat de enige religieuzen zijn die de diocesane clerus in het prediken van de missies bijstaan⁸⁶.

De Sociëteit Jesu wordt terug opgericht in 1814, de Belgische provincie in 1832. Toch wachten de Jezuïeten tot 1833 om met het predikten van missies echt een aanvang te maken uit vrees voor de reactie van liberale middens ; daarvoor zouden zij slechts hoogstens een tiental missies hebben geleid. Ook de Redemptoristen vatten hun missiewerk pas aan rond hetzelfde tijdstip⁸⁷. Dit alles mag echter niet doen vergeten dat het grootste aantal missies door diocesane priesters wordt georganiseerd⁸⁸.

Spreekt men tot 1837 van «algemene missies» waarheen men ook de bevolking uit naburige parochies poogt aan te trekken, dan beperkt men zich na deze datum tot één parochie. Men kwam inderdaad voor een te grote massa volk te staan en bovendien achtten de pastoors van deze naburige parochies zich dan soms ontslagen van zelf een

84. Zie : E. DE MOREAU, *Les missions intérieures des Jésuites Belges de 1833 à 1856*. - *Archivum historicum societatis Jesu*, 1941, dl. X, p. 259-282. Voor het bisdom Gent, zie : J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 197-240 ; men vindt er veel gegevens, zowel over de spreiding van de missiebeweging als over haar inhoud en haar resultaten.

85. E. SEVRIN, *Les missions religieuses en France sous le Restauration, 1815-1830*. Dl. I. *Le missionnaire et la mission*, St. Mandé, 1948. Dl. II. *Les missions, 1815-1820*, Parijs, 1959. Voor een plaatselijke studie, zie bv. : C. LANGLOIS, *Le diocèse de Vannes...*, p. 558-567.

86. De Jezuïeten werken vooral aan de missies in de bisdommen Gent (239 missies tussen 1833 en 1856), Doornik (100 missies) en Brugge (99 missies). Zie : E. DE MOREAU, *o.c.*, p. 265.

87. *O.c.*, p. 260-262.

88. A. SIMON, *Le cardinal Sterckx...*, dl. II, p. 253 ; E. DE MOREAU, *o.c.*, p. 263 en passim ; zie ook verder in deze bijdrage.

missie in te richten. Een uitzondering op deze regel vormen de missies die voor een ganse stad worden georganiseerd. Tot rond 1838 zijn deze laatsten de talrijkste, daarna verlegt men de missieactiviteit hoofdzakelijk naar het platteland⁸⁹.

Het initiatief voor de missie moet uitgaan van de pastoor. Zijn aanvankelijk niet alle pastoors even vlug gewonnen voor een dergelijk opzet, velen geraken overtuigd door te gaan biechthoren in een naburige missie. Vanaf 1838 is de beweging algemeen, in alle Belgische bisdommen ; op enkele jaren tijd wordt een aanzienlijk aantal parochies van het bisdom Brugge bereikt.

Vanaf de tweede dag van de missie wordt 's avonds de zware klok geluid ter uitnodiging aan allen om te bidden voor de terugkeer van de zondaars. Midden in de missie, die tussen acht en 14 dagen kan duren, houdt men de plechtige kruisplanting en wordt een begin gemaakt met het biechthoren, wat indrukwekkende massa's mensen bij elkaar brengt. Speciale faculteiten worden vanuit het bisdom verleend aan de biechtvaders, die uit naburige parochies worden samengeroepen en onder de leiding staan van de president van de missie ; deze is de pater predikant of, bij een missie van seculieren, één van de priesters die door de bisschop wordt aangesteld⁹⁰.

Evenals aartsbisschop Sterckx is de bisschop van Brugge meermaals zelf aanwezig bij de opening of bij de sluiting van een missie. In 1836 geeft hij zijn volledige goedkeuring aan de missies die zowat overal worden ingericht. Verwijzend naar wat in het bisdom Gent de regel is, eist hij dat hem voor elke missie een programma wordt opgestuurd en behoudt hij zich voor de president van de missie aan te stellen en de bijzondere jurisdictie te verlenen⁹¹. In 1838 publiceert hij een herderlijk schrijven waarin hij nader ingaat op het biechthoren in de kader van de volksmissies : hij roept de priesters op tot mildheid en geduld, herinnert hen aan de strenge eisen van het biechtgeheim en schrijft voor een ruime keuze tussen verschillende biechtvaders te waarborgen⁹².

89. E. DE MOREAU, *o.c.*, p. 264-265.

90. *O.c.*, p. 267 en 269. In de *Acta... Bousson* treft men talrijke speciale jurisdictieverleningen aan ; voor een inventaris ervan, zie voetnoot 94.

91. *Collectio epistolarum pastoralium... Bousson*, dl. I, p. 235-237.

92. *O.c.*, dl. II, p. 5-8 ; voor nadere richtlijnen uit 1839, zie : dl. II, p. 34-35.

Is de invloed van de Jezuïeten zeer groot, dan worden de meeste missies toch verzorgd door de diocesane priesters. Een juiste schatting is moeilijk : onze gegevens laten toe te spreken van 1/10 tot 1/4 van de missies door Jezuïeten, waarbij alle andere door seculieren georganiseerd zijn. Voor de periode van 1833 tot 1841 hebben wij 118 missies kunnen inventariseren, maar er kunnen er best meer zijn geweest⁹³.

De missies die door de diocesane clerus worden georganiseerd staan onder de leiding van de «missionarissen van het bisdom». Vanaf 1836 vindt men twee à drie priesters onder deze titel vermeld en men is verrast er hooggeplaatsten onder te ontmoeten zoals erekanunnik L. Lecocq (van 1836 tot 1848), titulaire kanunnik G.-Fr. Tanghe (van 1836 tot 1848) en P. Maes, principaal van het bisschoppelijk college te Brugge (meerdere vermeldingen). Wellicht zijn het meestal deze priesters die door de bisschop met het voorzitterschap van de missie worden belast⁹⁴.

Nauw met de missiebeweging verbonden zijn de broederschappen tegen de godslastering. De oprichting ervan houdt vaak verband met een missie op de parochie. Ook allerlei andere confrerieën worden in deze tijd van reorganisatie en restauratie opgericht of heropgericht, maar de voornoemde maken ruim de meerderheid uit. Uit deze tijd dateert het groot succes van de vrome afbeeldingen met de spreuk «God ziet mij — hier vloekt men niet»⁹⁵.

De armenzorg

De jaren 1845-1848 zijn een zwarte tijd voor de Westvlaamse bevolking ten gevolge van de mislukking van de aardappeloogsten en

93. *Journal historique et littéraire*, dl. VII, (1840-1841), p. 38-39 ; E. DE MOREAU, *Dans le ministère paroissial*, - *Nouvelle revue théologique*, p. 637.

94. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 48-56 ; voor onze inventaris van missies, parochies, predikanten en bronvermeldingen, zie p. (3)-(7) ; voor een kaart met de spreiding van de missiebeweging zie : p. 52-54. Zie ook : *Bronnen voor de geschiedenis van de parochiale missies tijdens de XIXde eeuw, bewaard op het archief van het bisdom te Brugge*. - *Colloquium «Bronnen voor de religieuze geschiedenis van België (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen, nr. 54)*, Parijs - Leuven, 1968, p. 64-69. Over G.-Fr. Tanghe zie : M. VAN EENOO, *De parochiepriesters...*, dl. 1, p. XXXVII-XXXVIII en dl. 2, p. 6 en 10.

95. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 55-56.

van epidemieën veroorzaakt door de ondervoeding. Duizenden mensen sterven van de honger. De inkomsten van de officiële weldadigheidsinstellingen blijven totaal ontoereikend om aan de crisis het hoofd te bieden, zodat vrijwilligers overgaan tot het oprichten van Comités van Liefdadigheid. Hierbij onderscheiden zich heel veel priesters, zowel door hun inzet als door hun persoonlijke vrijgevigheid. Boussen richt een bisschoppelijk hulpfonds op en draagt ruim bij uit eigen middelen ; in een biografische nota schrijft Malou dat zijn voorganger al zijn beschikbare middelen weggaf.

Na de crisis verzoekt de gouverneur van West-Vlaanderen hem priesters die zich uitzonderlijk verdienstelijk hebben gemaakt in de armenzorg bekend te maken. De bisschop zegt dat hij op dit verzoek niet kan ingaan : de volledige clerus heeft zich immers op uitzonderlijke wijze voor de armen ingezet⁹⁶.

De rol van de bisschop en van de clerus in de Belgische politiek

Boussen is reeds gesitueerd binnen de context van de Belgische kerkprovincie ; daarna werden enkele centrale aspecten van zijn beleid in het nieuw opgericht bisdom Brugge belicht ; er rest ons nog opnieuw het gezichtsveld te verruimen en de rol te schetsen die hij speelt in de Belgische politiek van zijn tijd. In de XIXde eeuw komen overheidspersonen inderdaad opvallend tussen in het functioneren van de jonge democratische instellingen. Dhr. L. Schepens onderzocht o.m. de politieke rol die door de bisschoppen van Brugge wordt gespeeld in de loop van de XIXde eeuw⁹⁷. Aldus laat bijvoorbeeld Leopold I zelf naar de pas aangestelde bisschop van Brugge schrijven ter gelegenheid van de Kamerverkiezingen in deze stad op 26 juni 1833. Hij vraagt dat de clerus zou meewerken aan de verkiezing van een kandidaat die beantwoordt aan de actuele noden

96. J.-B. MALOU, *Levensschets van zijne hoogw. Franciscus-Renatus Boussen, 18e bisschop van Brugge*, Brugge, 1849, p. 14 ; J. DEVOGELAERE, *De slechte jaren 1840-1850 in het arrondissement Roeselare - Tielt*, Uitg. A.C.W. Roeselare - Tielt, 1982. 260 p. ; A. VAN DEN ABEELE, *Hongeroproer te Brugge, 2 en 3 maart 1847*, *HEm.*, 1982, dl. CXIX, nr. 3-4, p. 131-192, meer bepaald p. 174-178.

97. L. SCHEPENS. *De provincieraad van West-Vlaanderen...* In de Index op p. 644 vindt men alle verwijzingen i.v.m. Boussen voor wat het eerste en het tweede deel van het boek betreft ; in het derde deel wordt nog over het episcopaat van Boussen gehandeld op p. 382, 383, 404, 470, 492, 508, 517, 590, 615 en 631.

van het land. De koning ondertekent zelf de brief⁹⁸. Het opzet van de koning is concreet de verkiezing te voorkomen van C.-I. Jullien die tot de progressieve oppositie behoort. Vier dagen later ontvangt Boussen een tweede brief, nu van E. Conway, intendant van de civiele lijst van de koning, met gedetailleerde richtlijnen dienaangaande vanwege Leopold I : de bisschop zou best samenwerken met de arrondissementscommissaris ; samen met de clerus van de stad moet de beste kandidaat gekozen worden ; anderen — er wordt zelfs een naam genoemd — moeten ertoe worden aangezet hun kandidatuur in te trekken ten voordele van deze kandidaat⁹⁹.

Wat Leopold I aan Boussen vraagt zal hem niet verrast hebben. De bisschoppen van België zijn reeds uit eigen beweging actief bij de verkiezingen. Tijdens hun vergadering te Mechelen van 31 juli tot 6 augustus 1838 stippelen zij nauwkeurig uit hoe de pastoors van eenzelfde kiesdistrict tijdig voor de verkiezingen bij de deken moeten samenkomen om de beste kandidaat uit te kiezen ; daarna moeten zij al hun invloed bij de kiezers aanwenden om eensgezinde stemming te bewerken¹⁰⁰.

Op gelijkaardige wijze schakelt de regering burgemeesters, arrondissementscommissarissen en gouverneurs in voor haar strijd tegen de oppositie¹⁰¹.

De bemoeienissen van Boussen in de politiek zijn van doorslaggevende betekenis. Opvallend is echter hoe discreet de Brugse bisschop hierbij tewerk gaat, in tegenstelling tot zijn opvolger Malou, die zich veel verder zal wagen¹⁰².

Sporen van deze intense activiteit zijn dus schaars, maar toch zijn er enkele bewaard gebleven, bijvoorbeeld in verband met de parle-

98. Leopold I aan Boussen, 13 juni 1833, BAB., B/273. L. Schepens spreekt over een eigenhandige brief ; dit blijkt niet zo te zijn. Zie ID., *o.c.*, p. 107.

99. E. Conway aan Boussen, 17 juni 1833, BAB., B/273. Zie ID., *o.c.*, p. 107-108 en 517.

100. A. SIMON, *Réunions des évêques de Belgique. Procès verbaux, 1, 1830-1867*, Leuven - Parijs, 1960, p. 47, aangehaald door L. SCHEPENS, *o.c.*, p. 112.

101. ID., *o.c.*, p. 108.

102. Ook L. SCHEPENS komt tot de bevinding dat de aanduidingen over politieke inmengingen van Boussen schaars zijn (*o.c.*, p. 111) ; Boussen zal zoveel mogelijk mondeling gewerkt hebben in deze zaken en wellicht ook documenten hieromtrent niet hebben bewaard.

mentsverkiezingen van 1841. Dhr. L. Schepens heeft een aantal gevallen kunnen reconstrueren¹⁰³.

Op 12 maart schrijft de secretaris van Boussen naar de superior van het kleinseminarie te Roeselare : «Quant aux prochaines élections, Sa Grandeur est déterminée à faire toutes les démarches nécessaires pour faire réussir le choix de bons représentants. L'important est de trouver parmi les bons candidats ceux qui paraissent avoir le plus de chance de succès. Il paraît qu'il est encore trop tôt d'arrêter ce choix, là où il y a concurrence comme à Ypres et à Courtrai etc. Pour la réélection de vos représentants les curés du district seront informés à temps qu'ils doivent donner leurs votes aux mêmes.»

In het Ieperse is er inderdaad concurrentie tussen de burgemeester van Poperinge, Ch. van Renynghe, die aanvankelijk met de steun van de bisschop van Brugge zijn kandidatuur stelde, en Malou uit Ieper. Vanuit het bisdom wordt iedereen gemobiliseerd : de deken van Ieper (brief van 3 maart), de principaal van het college te Poperinge (30 maart), de deken van Poperinge (31 maart) en de pastoor van Wervik (waar concurrent Vuylsteke woont) (6 april). Tenslotte schrijft Boussen zelf naar Ch. van Renynghe om hem te vragen zich terug te trekken en zo de éénheid te herstellen rond de kandidatuur van Malou (21 mei).

In verband met Kortrijk zijn drie brieven bewaard, geschreven om de éénheid onder de katholieken te herstellen rond de kandidaturen van gouverneur F. de Mûelenaere, van priester D. de Haerne en van J. Goethals : aan de burgemeester van Kortrijk (31 maart), aan Cambry te Helkijn (4 mei) en aan de deken van Avelgem (5 mei). Daarbij is nog de brief bewaard van priester De Foere aan Boussen waarin hij meldt dat hij, overeenkomstig de wens van de bisschop, J. Goethals heeft kunnen overtuigen zich voor Kortrijk kandidaat te stellen voor de Kamer (28 april).

Op 25 mei publiceert Boussen een herderlijk brief waarin de kiezers worden aangemaand gebruik te maken van hun kiesrecht en op 29 mei schrijft hij confidentieel de pastoors aan. Deze laatste brief laat geen twijfel bestaan over zijn strijdbare opstelling : «*Bonum foret si*

103. ID., o.c., p. 111-113, 383, 470, 492, 508, 615 en 631, verwijzend naar BAB., B/273 en *Acta Boussen*, dl. V, p. 49, 71-72, 74-75, 80, 90, 91, 99 en 100. We volgen hier volledig de studie van L. Schepens.

aliquis vestrum electores concomitaretur ne machinatione hostium nostrorum decipiantur.»

Om deze politieke activiteit naar waarde te schatten moet men voor ogen houden dat van 1831 tot 1841 in België slechts ongeveer 46.000 kiesgerechtigden zijn, waaronder de «bedienaars van de erediens»¹⁰⁴. Door individuele contacten is dus heel wat te bereiken.

Clerici van het bisdom Brugge die een politiek mandaat hebben verdienen hier ook een afzonderlijke vermelding. Zij ontsnappen niet aan de toenmalige polarisatie tussen conservatieven en democraten, zodat de bisschop tegenover hen moeilijk neutraal kan blijven. D. de Haerne is een van hen. Hij geniet de steun van bisschop Van de Velde wanneer hij in 1831, na een opgemerkte deelname aan het Nationaal Congres, te Roeselare tot volksvertegenwoordiger wordt verkozen.

Omdat hij zich in het Parlement echter onderscheidt in de democratische oppositie aan 's Konings regering, werkte Boussen hem tegen bij de verkiezingen in mei 1833, ook hierom naar alle waarschijnlijkheid door Leopold I zelf verzocht. De clerus krijgt richtlijnen om te Roeselare niet de kandidatuur van de Haerne, maar die van pastoor J. Wallaert van Beveren (Roeselare) te steunen.

Hoger is reeds vermeld hoe Leopold I in de strijd tussen de democraten en de conservatieve regering in 1833-1835 actief optreedt, o.m. door de bisschoppen te bewerken.

Tegen de wil van zijn bisschop in stelt de Haerne nog herhaalde malen zijn kandidatuur bij tussentijdse verkiezingen in de loop van 1833 en 1834, eerst in West- en daarna in Oost-Vlaanderen ; maar de tegenwerking van Boussen ontnemt hem telkens iedere kans. Ook Sterckx is trouwens tegen zijn verkiezing gekant¹⁰⁵.

In 1839 steekt men op initiatief van de Haerne van wal met een petitiebeweging tegen de ondertekening van het Verdrag der XXIV Artikelen. De beweging lijkt zich snel te zullen uitbreiden. Boussen grijpt echter onmiddellijk in en verbiedt aan de clerus iedere medewerking aan de petitiebeweging, hierin gevolgd door bisschop

104. J. GILLISSEN, *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790*, Brussel, 1958, p. 97-98 en 188.

105. E. LAMBERTS, *o.c.*, p. 163 en 174-176.

Delebecque¹⁰⁶. De Haerne wordt herkozen tot volksvertegenwoordiger in 1844, ditmaal voor het arrondissement Kortrijk en met goedvinden van de bisschop ; hij blijft een politiek mandaat uitoefenen tot 1890¹⁰⁷.

Tussenkomsten van Boussen op het gebied van de pers

Bisschop Boussen is ook actief op persgebied en heeft over de betekenis van de pers een scherp geprofileerde opinie. Aanvankelijk hechten de katholieken niet zoveel belang aan de pers als medium ter opinievorming. Maar in de jaren 1836-1837 ondernemen de liberalen een tegenoffensief waarbij hun overmacht op persgebied een grote rol speelt en dit opent de ogen van veel katholieken.

In een schrijven van 22 februari 1838 maakt Boussen aartsbisschop Sterckx attent op deze leemte : «Sur près de 90 journaux qui s'impriment en Belgique, à peine trouve-t-on 4 catholiques rédigés en français... Jusqu'ici, il est vrai, le clergé a exercé une grande influence sur les élections ; mais les dernières élections ont fait voir que cette influence n'est plus ce qu'elle était il y a quelques années et il est à craindre que cette influence n'aille de plus en plus en diminuant, si le clergé n'a pas à sa disposition des journaux de premier ordre, capables de neutraliser l'action du journalisme maçonnique. Si une fois nous avons le dessous dans les élections, c'en serait fait de nos libertés»¹⁰⁸.

Het punt komt dan ook op de agenda van de vergadering van de bisschoppen van België te Mechelen in augustus 1838.

Prof. Dr. R. Van Eenoo onderzocht grondig de initiatieven op persgebied van bisschop Boussen¹⁰⁹. De bisschop van Brugge ver-

106. ID., o.c., p. 248-249.

107. B. JANSSENS de BISTHOVEN, art. *Haerne (Désiré - P. - A. De)*, - *Biographie nationale*, dl. XXXVII, 1971, kol. 395-403 ; ID., *Priester de Haerne, afgevaardigde van Roeselare op het Nationaal Congres van 1830-1831*, - *SL*, dl. LVIII, 1972, p. 173-184.

108. Boussen aan Sterckx, 22 februari 1838, ABAM., Fonds Sterckx, III, 1, aangehaald door E. WITTE, *Het project tot omkoping van de Brusselse krant, «L'Emancipation», door het Belgisch episcopaat in 1838*, - *BTNG.*, 1970, p. 46-47.

109. R. VAN EENOO, *De initiatieven op persgebied van de Westvlaamse bisschoppen (1834-1852)*, - *BTNG.*, 1970, p. 55-99.

werft heel snel een grote invloed in de Brugse en Westvlaamse katholieke pers en is actief betrokken bij meerdere pogingen in de jaren 1837 en 1840 om te Brussel een katholieke krant op te richten¹¹⁰. Wanneer Delebecque, pas bisschop van Gent geworden, op 21 december 1838 in een omzendbrief aan zijn clerus elke medewerking aan en zelfs de lezing van de democratische katholieke kranten *Journal des Flandres* en *Den Vaderlander* verbiedt, voelt Boussen zich gemanipuleerd. Samen met Sterckx laat hij Delebecque weten dat hij een gevaarlijke polarisering dreigt uit te lokken. Boussen blijkt inderdaad beducht voor de macht van de democratische strekking en voor iedere polarisering onder de katholieken en nog meer onder zijn clerus¹¹¹.

Trouw aan zijn eigen aanvoelen zal hij ook hier verkiezen discreet op te treden : «Sans donner une circulaire au clergé, à l'exemple de mon digne collègue l'évêque de Gand, je demande à tous les Ecclésiastiques sans exception qui se présentent à l'Evêché, s'ils sont abonnés ou s'ils lisent l'un ou l'autre de ces journaux. D'après leur réponse, si elle est affirmative, je tâche de les persuader et j'ai la satisfaction de les trouver assez dociles en général à la voix de leur pasteur. Quelques uns ont déjà renoncé à leur abonnement», zo schrijft hij aan Fornari¹¹².

Op 1 april 1837 verschijnt te Brugge een nieuwe conservatieve krant, *Le Nouvelliste du Nord*, later *Le Nouvelliste des Flandres*, en ondergaat de reeds bestaande *Standaerd van Vlaenderen* een radicale koerswijziging van vrij democratisch naar het andere, conservatieve, uiterste. Prof. Dr. R. Van Eenoo komt tot het besluit dat Boussen hier alles mee te maken moet hebben, al wordt zijn invloed volledig in het verborgene uitgeoefend¹¹³.

Op 12 december 1840 treedt Boussen echter in het openbaar. In een brief worden de dekens van het bisdom Brugge aangemaand voor

110. ID., o.c., p. 57-65.

111. ID., o.c., p. 65-69 en E. LAMBERTS, o.c., p. 230-234.

112. Boussen aan Fornari, 22 maart 1839, BAB., B/276, aangehaald door R. VAN EENOO, o.c., p. 69.

113. ID., o.c., p. 58-60.

beide kranten abonnementen te verzamelen¹¹⁴, wat een gevaarlijke identificatie tussen de bladen en het bisdom in de hand werkt. Geleidelijk worden inderdaad priesters betrokken bij de redactie : J. Andries, D. de Haerne, L. de Foere, J. Scherpereel... en tenslotte J.-B. Malou. Met de jaren worden de richtlijnen van Boussen omtrent de pers precieser en strenger : alle niet-katholieke kranten worden met name verboden, in meerdere brieven en richtlijnen tussen 1841 en 1845 ; herbergen en leeskabinetten worden streng gecontroleerd op de lectuur die zij aan hun publiek aanbieden. Tenslotte wordt vanuit het bisdom financiële hulp gezocht om de *Nouvelliste*, die in geldmoeilijkheden verkeert, te ondersteunen ; maar dit is reeds het werk van J.-B. Malou, die door de reeds zieke Boussen met het oplossen van dit probleem wordt belast en die o.m. op persgebied als bisschop van Brugge een zeer grote rol zal spelen. Uiteindelijk verdwijnt de *Nouvelliste* eind april 1848 en wordt hij vervangen door *La Patrie*, die volledig door Malou wordt beheerst en in 1851 zelfs door het bisdom wordt opgekocht¹¹⁵. Prof. Dr. R. Van Eenoo besluit : «Een onzichtbare muur... scheidde voortaan het katholieke bevolkingsdeel af van «het andere». Deze lijn sneed meedogenloos dwars doorheen alle rangen en standen : adel, burgerij, handelaars, nijveraars, vrije beroepen, middenstanders, eigenaars, renteniers, bedienden, arbeiders... Het probleem van de «vrijheid van pers» was aldus opgelost»¹¹⁶.

* * *

Bisschop geworden op zestigjarige leeftijd en weinig opvallend in zijn optreden is Fanciscus-Renatus Boussen lange tijd beschouwd geworden als een overgangsfiguur. Bij nader toezien treedt hij veeleer naar voor als een bisschop die in aanzienlijke mate de koers bepaalt die het bisdom Brugge nog gedurende vele jaren zal varen. Alleen staat hij zeker niet, zijn persoonlijke inbreng is dikwijls niet

114. Boussen aan de dekens, 12 december 1840, BAB., *Acta... Boussen*, dl. IV, p. 274-275, aangehaald door ID., *o.c.*, p. 63.

115. ID., *o.c.*, p. 76-87.

116. ID., *o.c.*, p. 87-88.

meer te onderscheiden in het gezamenlijk beleid dat hij voert samen met zijn dekens en zijn raadgevers ; uit de bewaarde verslagen leert men hoe op voorstel van een van hen belangrijke beslissingen worden genomen. Beducht voor tweedracht onder de priesters, speelt hij de conservatieve kaart ; hierin volgt hij zijn persoonlijke overtuiging en geeft hij gehoor aan zijn raadgevers die echter dikwijls beduidend verder gaan dan hijzelf. Na de verwarde Franse en Hollandse tijden werkt hij aan het herstel van het geloofsleven en van de kerkelijke structuur, overtuigd van de waarden uit het verleden, soms met heimwee naar vervlogen tijden. Maar hij weet ook met realisme gebruik te maken van kansen die de nieuwe tijden hem bieden, bv. om de grondvesten te leggen van het katholiek middelbaar onderwijs. Zijn lange loopbaan als secretaris van de bisschop van Gent in de meest delicate omstandigheden heeft zijn zin aangescherpt voor politiek handelen ; zijn efficiëntie wordt op dit terrein slechts geëvenaard door zijn discretie. In deze en in menig andere sector van zijn pastoraal beleid onderkent men reeds duidelijke aanzetten van de verzuiling die uit de beginnende polarisatie tussen katholieken en liberalen aan het groeien is en de Belgische samenleving ingrijpend zal bepalen. Tenslotte is Boussem een gelovige kerkleider, bezorgd voor de spirituele verdieping bij zijn priesters en voor de religieuze hernieuwing bij het volk. Zijn geloofshouding als bisschop is getekend door het XIXde-eeuwse paternalisme, maar getuigt van evangelische consequentie en eenvoudige dienstbaarheid aan de armen.